

Podsumowanie

Miasta nieustannie ewoluują i są dostosowywane do współczesnych potrzeb. Wraz z rozwojem sieci miast i wzrostem ich wielkości, dominującym wyzwaniem stała się już nie tylko ich estetyzacja, ale przede wszystkim rozwiązywanie coraz bardziej złożonych problemów wewnętrznych. Kolejne fale rewolucji przemysłowo-technologicznych przyczyniały się i nadal się przyczyniają do nasilenia komplikacji społeczno-gospodarczych i w powiązaniu z nowymi zagrożeniami (w tym środowiskowymi) wymuszają poszukiwania adekwatnych rozwiązań.

Jedną z największych barier rozwojowych jest jednak słabnąca żywotność wielu ośrodków miejskich, co przejawia się przede wszystkim w ich depopulacji, spowodowanej starzeniem się społeczeństwa, suburbanizacją, a także migracją do innych miast. Poważnym problemem społecznym jest również fragmentacja społeczna, a przestrzennym – erozja struktury. Załamanie lokalnej gospodarki sprawia, że władzom samorządowym niejednokrotnie brakuje funduszy nawet na realizację podstawowych zadań.

Odpowiedzią na te oraz inne problemy współczesnych miast są procesy rewitalizacji, które mogą być postrzegane jako naturalna konsekwencja wcześniejszych etapów urbanizacji. Rewitalizacja ma służyć budowaniu miasta atrakcyjnego społecznie i gospodarczo oraz sprawnie zarządzanego, miasta zwarteo, wewnętrznie zrównoważonego, a zarazem prężnego. W takim ujęciu rewitalizacja, jest to wieloletni proces przemian ekonomicznych, przestrzennych i społecznych. To odpowiedź na kryzysowy stan obszaru miejskiego, który obejmuje zespół kompleksowych działań realizowanych zarówno przez sektor publiczny, jak i rynkowe procesy przekształceń. Rewitalizacja jest więc procesem koordynowanym i zarządzanym przez sektor publiczny, ale zarazem silnie opartym na aktywnej współpracy podmiotów społecznych i instytucji administracyjnych.

Tę wieloaspektowość i złożoność oraz żywotność problematyki rewitalizacji odzwierciedla również, dająca się zauważyć w publikacjach fachowych i naukowych, mnogość terminów, które próbują uchwycić związane z rewitalizacją procesy, a także uwypuklić występujące między nimi różnice. Trzeba jednak zauważyć, że są one

na tyle subtelne, że stają się niezrozumiałe dla przeciętnego obywatela, stąd często odmienne postrzeganie procesów rewitalizacyjnych przez ogół społeczeństwa i specjalistów. Debata ta nie kwestionuje jednak nadrzędności celu, jakim jest ponowne ożywienie procesów rozwoju przez poprawę atrakcyjności i konkurencyjności miasta i utrzymanie specyfiki miasta europejskiego jako organizmu opartego na historycznej tradycji, harmonijnym rozwoju przestrzennym, gospodarczym i społecznym. W tym kontekście rewitalizacja powinna być postrzegana jako instrument umożliwiający doprowadzenie do społecznej, gospodarczej i przestrzennej spójności w rozwoju miasta.

Chociaż rewitalizacja w ujęciu historycznym wpisuje się w ewolucję poglądów na temat kształtowania miast, to odróżnia ją od wcześniej stosowanych metod silny nacisk na jej uspołecznienie. Współczesne zasady społeczeństwa demokratycznego sprawiają, że proces rozwoju i odnowy obszarów miejskich wymaga poszukiwania porozumienia wszystkich zainteresowanych stron – umiejętności, która od najdawniejszych czasów była niezbędna dla sprawnego funkcjonowania miast. Zatem proces rewitalizacji to sztuka kompromisu, gdyż doświadczenia wielu miast pokazują, że największe korzyści uzyskać można nie poprzez znaczną poprawę jednego aspektu funkcjonowania miasta, lecz w ramach relatywnie niewielkich zmian w wielu różnych obszarach [Parker 2019].

Obszar rewitalizacji stanowi swoiste mikroterytorium, miejsce posiadające własną dynamikę i ścieżkę rozwoju, silny instytucjonalny, kulturowy i historyczny kontekst. Jego rozwój jest wypadkową złożonego zbioru relacji zachodzących pomiędzy podmiotami funkcjonującymi w przestrzeni. Podstawą sukcesu planowanej rewitalizacji jest odnalezienie i waloryzacja kapitału terytorialnego, obejmującego zarówno elementy materialne, jak i niematerialne, choć znaczenie tych drugich jest kluczowe. Eksponowana jest konieczność odejścia od implementacji typowych i wystandaryzowanych działań na rzecz mocno zindywidualizowanej interwencji publicznej, zaadresowanej do rewitalizowanego miejsca. Takie podejście do polityki rewitalizacji podkreśla, że immanentną cechą procesów rewitalizacji jest ich indywidualny przebieg, każdorazowo zdefiniowany przez kapitał terytorialny, na którym się ona odbywa. Z tego powodu podobne programy przekształceń, instrumenty i mechanizmy realizacji działań stosowane na różnych obszarach mogą przynosić odmienne efekty. Wymaga to dostosowywania działań rewitalizacyjnych do lokalnych potrzeb i specyfiki.

O zindywidualizowanych cechach obszaru wymagającego interwencji może m.in. decydować lokalne dziedzictwo kulturowe – zarówno to materialne, jak i niematerialne. Z tego względu, mimo że rewitalizacja miast nie jest tożsama z konserwacją zabytków, to oba działania mogą mieć zbieżne cele. Jest to możliwe w ramach wdrażania nowoczesnego zarządzania dziedzictwem, podkreślającego włączanie obiektów zabytkowych do współczesnego życia, a także uwzględniającego rachunek ekonomiczny, w tym wartości materialne i użytkowe zabytków. Jednocześnie jednak konieczne jest, aby nie zapominać o szczególnej roli dziedzictwa, którego zadaniem jest

nie tylko budowanie tożsamości i wizerunku rewitalizowanego obszaru, ale przede wszystkim świadectwo przeszłości. Z tego względu kluczowe jest, aby nie utracić autentyzmu, który sprawia, że dziedzictwo jest nieodnawialnym zasobem wymagającym umiejętnego i oszczędnego gospodarowania dla dobra publicznego oraz konserwacji dla przyszłych pokoleń.

Zasada ta nie musi się ograniczać do obiektów o wartościach kulturowych. Takie podejście leży u podstaw cyrkularnej ekonomii, w wielu kwestiach zbieżnych z założeniami rewitalizacji miast. Chodzi przede wszystkim nie tylko o cyrkularność samego rozwoju miast, ale w szczególności o dążenie do zamkniętego obiegu zasobów. Rozszerzenie spektrum działań rewitalizacyjnych o rozwiązania z zakresu cyrkularnej ekonomii może wzmocnić komplementarność i synergiczność działań prowadzonych w ramach procesu rewitalizacji. Rewitalizowane obszary mogą być zatem nie tylko „uzdrowione” same w sobie za sprawą cyrkularnych projektów, ale zarazem mogą stać się „motorem” cyrkularnych zmian w strukturze miasta, od których rozpoczyna się cyrkularna, co nadaje rewitalizacji istotny wymiar proekologiczny.

W realizacji celów rewitalizacji może też pomagać technologia znajdująca zastosowanie niemal w każdym aspekcie problematyki miejskiej (m.in. zarządzaniu dziedzictwem czy monitorowaniu cyrkularnej ekonomii). Wymaga to odpowiedniej infrastruktury związanej z technologią i informatyką (na których opiera się e-partycypacja), ale koncepcja miast inteligentnych dotyczy przede wszystkim szeroko pojętej innowacji, której nadrzędnym celem jest dążenie do zaspokojenia potrzeb wszystkich interesariuszy, także przez działania rewitalizacyjne.

Wobec złożoności procesu rewitalizacji oraz konieczności jego dostosowania do lokalnych uwarunkowań, a przede wszystkim uspołecznienia planowania i realizacji działań na zdegradowanym obszarze, nieodzowne jest poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań wspierających tego typu projekty. Mogą one dotyczyć zbierania informacji wstępnych, konsultacji społecznych i szeroko pojętej ankietyzacji z uwzględnieniem nowoczesnych technologii społeczeństwa informacyjnego. Bardzo duży nacisk kładzie się na aktywny udział interesariuszy w planowanie i programowanie procesów rewitalizacji. Najlepszą metodą są różnego typu prace grupowe, warsztaty *charrette*, a nawet wdrożenie metodyki *design thinking*, *placemaking* oraz *living lab*. Inicjatywy te, mimo pewnych ograniczeń, pozwalają skutecznie rozpoznać potrzeby interesariuszy, ale także w trwały sposób pozyskać ich poparcie, a nawet zaangażowanie w proces odnowy danego fragmentu miasta. Uspołecznienie na każdym etapie procesu ma fundamentalne znaczenie dla sukcesu rewitalizacji, rozumianego jako trwała eliminacja przejawów i przyczyn stanu kryzysowego.

W ostatniej dekadzie widać wyraźnie ewolucję podejścia do procesów rewitalizacji w Polsce, w której dokonała się:

- Zmiana akcentów na poszczególne płaszczyzny procesów rewitalizacji – od silnej orientacji na kwestiach architektonicznych i technicznych do wzrostu znaczenia

sfery społecznej w procesie rewitalizacji. Sfera gospodarcza pozostaje wciąż słabo eksponowaną płaszczyzną i postrzegana jest jako drugorzędna, co jest istotną ułomnością realizowanych w Polsce procesów rewitalizacji.

- Zmiana funkcji władz samorządowych w procesie rewitalizacji – od funkcji inicjatora i głównego realizatora procesów rewitalizacji do roli koordynatora. Rola ta wykracza poza koordynowanie zadań i projektów własnych, i obejmuje koordynację wszystkich projektów współtworzących program rewitalizacji, realizowanych także przez różnorodne podmioty.

- Zmiana zakresu merytorycznego i przestrzennego realizowanych działań – od punktowych, jednowymiarowych działań do podejścia obszarowego zorientowanego na całościowe rozwiązanie powiązanych i zależnych od siebie problemów społeczno-gospodarczych i przestrzennych.

- Zmiana celu procesów rewitalizacji – od podejścia zorientowanego na rozwiązanie problemów i eliminację zjawisk kryzysowych do podejścia zorientowanego na wykorzystanie uśpionych zasobów i potencjałów obszaru rewitalizacji i ich uruchomienia na rzecz rozwoju całego miasta.

- Zmiana horyzontu czasowego w myśleniu o efektach procesów rewitalizacji – od działań krótkookresowych (kadencyjnych), dających szybkie efekty i rezultaty do działań zorientowanych na trwałość uzyskanych zmian wraz z eksponowaniem długookresowości samych procesów rewitalizacji.

- Zmiana metod i narzędzi kształtowania zmian na rewitalizowanych obszarach – od tradycyjnych metod i narzędzi, typowych dla sektora publicznego do nowoczesnych, często innowacyjnych metod działania, wykorzystujących kreatywność i innowacyjność społeczną czy unikalność zasobów obszaru rewitalizacji.

- Zmiana roli i funkcji społeczności w procesach rewitalizacji – od biernego podejścia, gdzie interesariusz/obywatel traktowany był jako ewentualny konsultujący, po aktywnego uczestnika procesu, współdecydującego na etapie planowania i współodpowiedzialnego za realizację projektów i działań rewitalizacyjnych. Zmiana metod oddziaływania na terytorium i podmioty funkcjonujące. Następuje odchodzenie władz samorządowych od „twardego” oddziaływania i bezpośredniego podejścia do kształtowania procesów rewitalizacji w stronę współzarządzania – „miękkiego” koordynowania i stymulowania procesów odnowy miast.

- Zmiana podejścia do kwestii dziedzictwa, którego ochrona może być postrzegana nie tylko jako cel sam w sobie, ale także jako istotny instrument w procesie rewitalizacji. Współcześnie bowiem nie chodzi jedynie o właściwą konserwację i restaurację zabytków, lecz także o ich wartość społeczno-ekonomiczną. Rolą służb konserwatorskich oraz innych instytucji publicznych odpowiedzialnych za tę problematykę, powinno być całościowe spojrzenie, gwarantujące zachowanie autentyczności oraz historycznej i kulturowej integralności poszczególnych obszarów z jednoczesnym zapewnieniem ich rozwoju, z wykorzystaniem zabytkowego charakteru jako wartości dodanej.